

PAUS FRANCISCUS
LEVEN

Mijn verhaal in de geschiedenis

PAUS FRANCISCUS

in samenwerking met Fabio Marchese Ragona

LEVEN

Mijn verhaal in de geschiedenis

Vertaald door Kees de Wildt

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Vertaling: Redactie bureau Kees de Wildt, Dordrecht
Ontwerp omslag: Marcello Dolcini & Peter Kortleve / shortlife.nl
Lay-out binnenwerk: Geertje van Dijk / gewoongeertje.nl

ISBN 978 90 435 4219 7
ISBN 978 90 435 4220 3 (e-book)
NUR 686

© 2024 HarperCollins Italia S.p.A., Milano

© 2024 Fabio Marchese Ragona

First published in 2024 in Italia under the title *Life. La mia storia nella Storia*.

Papa Francesco con Fabio Marchese Ragona

All rights reserved.

Published by arrangement with Delia Agenzia Letteraria

Translated from the English translation made by Aubrey Botsford

Nederlandse uitgave © 2024 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht
www.kokboekencentrum.nl

Teksten uit de Bijbel in deze uitgave zijn ontleend aan de NBV21 © Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap 2021.

Alle rechten voorbehouden

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

INHOUD

Inleiding	7
1. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog	11
2. De uitroeiing van de Joden	23
3. Atoombommen en het einde van de oorlog	35
4. De Koude Oorlog en het mccarthyisme	47
5. De maanlanding	65
6. De coup van Videla in Argentinië	77
7. De hand van God	91
8. De val van de Berlijnse Muur	103
9. De geboorte van de Europese Unie	117
10. De terroristische aanslagen van 11 september	133
11. De grote economische crisis	147
12. Het aftreden van paus Benedictus XVI	163
13. De coronapandemie	183
14. Een geschiedenis die nog geschreven moet worden	201
Geciteerde werken	217
De auteurs	223

INLEIDING

‘Laten we leren van de geschiedenis, vooral van de donkerste bladzijden ervan, zodat we de fouten van het verleden niet herhalen.’ In de afgelopen jaren heeft paus Franciscus deze oproep meermaals gedaan. Daarbij onderstreepte hij de hoge waarde die ons geheugen in ons leven heeft, als een kader van onschatbare waarde. Natuurlijk moeten we de geschiedenis leren kennen door haar in boeken te bestuderen, maar ook door te luisteren naar de stemmen van mensen die onvergetelijke ervaringen hebben opgedaan, zowel positieve als negatieve, van mensen die een lang leven hebben geleid, van mensen die de Heer op allerlei momenten in hun leven hebben ontmoet en uit de eerste hand kunnen getuigen van wat ze hebben gezien.

Nadat God Mozes in Exodus heeft opgedragen om de farao enkele tekenen van zijn macht te laten zien, vervolgt Hij: ‘Ook wil Ik dat jij aan je kinderen en kleinkinderen kunt vertellen hoe hard Ik de Egyptenaren heb aangepakt en welke wonderen Ik bij hen heb verricht. Dan zullen jullie inzien dat Ik de HEER ben’ (Exodus 10:2). De bedoeling is niet alleen om de koning van Egypte te verrassen en te overtuigen, maar ook om het geheugen van zijn volk te voeden door zijn kennis van God door te geven, zoals gelovigen die overbrengen door het verhaal van hun eigen leven te vertellen.

Mensen die zulke verhalen vertellen, bewijzen zo een dienst aan hen die graag iets willen leren. Vooral de jongeren onder ons waarschuwen

ze ermee voor wat hun op hun reis door het leven mogelijk nog te wachten staat: door te vertellen wat in het verleden heeft plaatsgevonden, kunnen ze beter begrijpen wat nog komen zal.

Het is geen toeval dat paus Franciscus in zijn boodschap voor Wereld Communicatie Dag 2020 verklaarde dat mensen wezens zijn die verhalen vertellen, dat 'we van jongs af aan eenzelfde honger kennen naar zowel verhalen als naar voedsel. Verhalen beïnvloeden ons leven, of dat nu in de vorm van sprookjes, romans, films, liedjes of nieuwsberichten is, ook al realiseren we ons dat niet altijd.'

Het boek dat je nu in handen hebt, is dus ontstaan met als doel de geschiedenis te vertellen aan de hand van het leven van één persoon: de belangrijkste gebeurtenissen van de twintigste eeuw en de eerste decennia van de eenentwintigste eeuw in de woorden van een bijzondere ooggetuige, paus Franciscus, die er heel bereidwillig in heeft toegestemd met mij terug te kijken op zijn leven aan de hand van de gebeurtenissen die een stempel hebben gedrukt op de hele mensheid.

Leven zag het licht na een reeks gesprekken tussen de paus en mij als auteur. Ik betuig hem mijn grote en oprechte dank voor het vertrouwen dat hij me opnieuw heeft geschonken. In deze gesprekken zette Franciscus de deur naar zijn hart en herinneringen open om ons een krachtige boodschap mee te geven over fundamentele onderwerpen als geloof, gezin, armoede, interreligieuze dialoog, sport, wetenschappelijke vooruitgang en vrede. Aan de hand van zijn herinneringen neemt Jorge Mario Bergoglio ons mee op een opmerkelijke reis, waarbij hij terugblijkt op de belangrijkste mijlpalen van onze tijd, vanaf het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in 1939, toen de toekomstige paus nog geen drie jaar oud was, tot aan vandaag toe. Waar was de jonge Jorge in 1969, toen de wereld op televisie de maanlanding zag? Wat deed kardinaal Bergoglio op 11 september 2001, toen terroristen de Verenigde Staten aanvielen?

Het zijn herinneringen van een priester die vertelt over de gruwelijke uitroeiing van de Joden door de nazi's, de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki, de staatsgreep van Jorge Rafael Videla in Argentinië, de val van de Berlijnse Muur, de financiële crisis, het aftreden van paus Benedictus XVI – gebeurtenissen die zijn verweven met het leven van deze papa callejero, deze paus van de straat. Als hij spreekt over de gebeurtenissen die de wereld en ook zijn eigen leven hebben veranderd, geeft hij ons een uniek inzicht in de schat van zijn herinneringen, in de duidelijke taal die voor hem zo kenmerkend is.

In elk hoofdstuk wordt de stem van de herinneringen van de paus zelf afgewisseld door die van een verteller, die bepaalde gebeurtenissen uit het dagelijkse leven van de toekomstige paus Franciscus reconstrueert. Door enkele historische details toe te voegen die kenmerkend zijn voor die periode, plaatst hij de woorden van de paus in hun context.

In 2022 begon de paus aan een reeks catechetische lessen over het thema 'onderscheiding'. In een ervan zei hij:

Ons leven is het kostbaarste 'boek' dat we hebben ontvangen, een boek dat veel mensen helaas niet lezen of, beter gezegd, te laat, net voordat ze sterven. Toch kun je juist in dat boek vinden wat je elders tevergeefs zoekt. (...) We kunnen ons afvragen: heb ik mijn levensverhaal weleens aan iemand verteld? Het is een van de mooiste en intiemste vormen van communicatie, het vertellen van je eigen levensverhaal. Dat stelt ons in staat om tot nu toe onbekende zaken te ontdekken, klein en eenvoudig, maar precies zoals het evangelie zegt: uit het kleine komt het grote voort.

Terwijl hij opnieuw de bladzijden omslaat van het kostbare boek dat leven heet, zal paus Franciscus ons meenemen langs een weg die met

emotie, vreugde en lijden is geplaveid. Hij laat ons een blik op het verleden werpen door een venster dat ons zal helpen ons heden beter te leren kennen, tot aan het laatste hoofdstuk toe, dat gaat over een geschiedenis die nog geschreven moet worden.

– Fabio Marchese Ragona

1

HET UITBREKEN VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Net als iedere morgen klinkt in de kleine keuken het nieuws uit de radio. Mario Bergoglio zet hem meestal aan als hij koffie zet, voordat hij aan de slag gaat. De vloer is hier en daar nog nat, want zijn vrouw Regina heeft van het korte moment van rust in huis al gebruikgemaakt om even de dweil over de vloer te halen. De geur en smaak van de dampende, zwarte drank doen Mario denken aan Italië en zijn jeugd in het Piëmontese stadje Portacomaro, vlak bij Asti, net als Marcel Proust in De kant van Swann, die zijn madeleintje in een kopje thee doopt en terugdenkt aan zijn jeugd met tante Léonie. Mario's herinneringen worden echter onderbroken door het gehuil van de kleine Oscar, zijn tweede kind, dat de hele buurt bij elkaar schreeuwt.

Het nieuwsbulletin van zeven uur, dat op de achtergrond te horen is, bevat vooral politiek nieuws: president Roberto Ortiz heeft een nieuwe verklaring afgelegd over de Speciale Onderzoekscommissie voor Anti-Argentijnse Activiteiten, die in die tijd werd ingesteld om het land te 'denazificeren'; er worden nog meer ongeregeldeheden verwacht, georganiseerd door de vakbond. In september 1939 bestaan er in de Argentijnse steden tegengestelde stromingen: het Derde Rijk is erin geslaagd om in de randen van de samenleving te infiltreren en op sommige radiostations

zijn zo nu en dan uitzendingen te horen waarin de grootsheid van Duitsland onder Adolf Hitler wordt bejubeld.

Nadat Mario zijn koffie snel heeft opgedronken, kust hij Regina gedag. Dan verlaat hij hun kleine, felgekleurde huis aan de Via Membrillar 531 in de volkswijk Flores in Buenos Aires. Regina heeft de peuter van een jaar en acht maanden opgetild om hem te kalmeren. Het andere kind van het jonge stel, Jorge, nog geen drie jaar oud, staat ook klaar om weg te gaan: Rosa, Mario's moeder, woont vlakbij en over een paar minuten komt ze hem ophalen voor een hele dag bij haar. Dit is een bijna dagelijks ritueel. Voor oma Rosa is het een manier om haar schoondochter te helpen en te steunen, want zij is druk met duizend-en-een huishoudelijke beslomeringen en vooral met de zorg voor Oscar.

Als Mario ook zijn kinderen een kus heeft gegeven en met zijn vrouw bij de deur staat, dringt er in een zeldzaam stil moment plotseling een van de berichten van het buitenlandnieuws op de radio tot hen door: Neville Chamberlain, de Britse premier, heeft aangekondigd dat zijn land in oorlog is met nazi-Duitsland. Het ultimatum dat hij een paar uur eerder in reactie op de invasie en bombardementen op Polen had gesteld, is onbeantwoord gebleven.

Het is het begin van de Tweede Wereldoorlog, maar dat dringt niet meteen overal door, zeker niet in Zuid-Amerika. In Argentinië is het een nieuwsbericht als alle andere, tegen het einde van de uitzending, net voor het muzikale intermezzo, maar voor dit Italiaans-Argentijnse echtpaar is het een schok. Hun gedachten gaan allereerst uit naar hun neven en nichten en andere familieleden die in Europa wonen, omdat de herinneringen aan de gruwelijke verhalen over de Eerste Wereldoorlog zich plotseling weer aan hen opdringen. Die verhalen hebben ze wel duizend keer gehoord van Mario's vader, Giovanni, die heeft gevochten aan het front. Maar een paar seconden later verdwijnen hun gevoelens van

verdriet en bezorgdheid weer, als ze twee ferme kloppen op de deur horen: oma Rosa is er en tot ieders opluchting wordt Oscar door de plotselinge commotie eindelijk stil. Jorge ziet zijn oma binnenkomen en duikt in haar armen.

Wat een geweldige vrouw! Ik hield zo veel van haar. Oma Rosa, mijn oma van vaderskant, speelde een sleutelrol in mijn groei en ontwikkeling. Ze woonde nog geen vijftig meter bij ons vandaan en ik bracht hele dagen bij haar door. Ze deed spelletjes met me en zong liedjes uit haar kindertijd voor me. Ik hoorde haar vaak in het Piëmontese dialect met mijn opa praten. Zo had ik het voorrecht om de taal van hun herinneringen te horen. Soms gingen we samen bij de burens op bezoek. Dan dronken ze maté en praatten ze urenlang met elkaar. Of ze nam me mee om ergens in de buurt boodschappen te doen. 's Avonds bracht ze me terug naar huis, naar mijn ouders, maar ze liet me altijd eerst mijn gebeden opzeggen. Eigenlijk liet zij me voor het eerst kennismaken met het christelijk geloof: ze leerde me bidden en vertelde me over die belangrijke persoon die ik nog niet kende, Jezus.

Dat was niet toevallig, want oma Rosa was bij mijn doop peetmoeder geweest, samen met Francisco Sivori Sturla, mijn opa van moederskant, die peetvader was. De man die mij dat eerste sacrament toediende, was Don Enrico Pozzoli, een voortreffelijke salesiaanse missionaris uit Lodi, in Lombardije, die mijn opa Giovanni in Turijn had ontmoet. Hij had mijn ouders getrouwd: ze hadden elkaar in een salesiaans jeugdcentrum in Argentinië leren kennen en Don Enrico bleef altijd een centrale figuur voor onze familie en voor mijn priesterlijke roeping.

Laten we teruggaan naar de tijd die ik met mijn oma doorbracht; ik was toen bijna drie. Ik was nog erg jong en het is dus niet gemakkelijk

om die dagen in 1939, toen de menselijke slechtheid een nieuwe wereldoorlog ontketende, in mijn herinnering terug te roepen. Mijn herinneringen zijn als korte nieuwsberichten die ons dagelijkse bestaan even onderbreken. Thuis was er altijd het geluid van de radio op de achtergrond: mijn vader zette hem 's morgens vroeg aan en samen met mijn moeder luisterde hij naar de staatsomroep, destijds LRA 1. Je had ook Radio Belgrano en Radio Rivadavia; allemaal zonden ze dagelijks nieuwsbulletins uit over het conflict.

Op zaterdagmiddag liet mijn moeder ons vanaf twee uur een opera beluisteren. Voordat die begon, vertelde ze ons al een stukje van het verhaal. Bij een bijzonder mooie aria of een sleutelmoment in het plot probeerde ze ons extra goed te laten luisteren. Ik moet toegeven dat we snel waren afgeleid. We waren tenslotte nog klein. Tijdens Verdi's *Otello* zei mijn moeder bijvoorbeeld: 'Luister goed, hier vermoordt hij Desdemona in haar bed!' Dan werden wij stil, nieuwsgierig naar wat komen ging.

Om terug te komen op de oorlog: in ons deel van de wereld begrepen we de sombere stemming van die tijd niet echt. We waren immers ver verwijderd van de plaatsen waar het lot van de mensheid op het spel stond. Anders dan veel Argentijnen wist ik wel van de oorlog, omdat er bij ons thuis over werd gepraat. We ontvingen geopende brieven van onze familieleden in Italië (met ongeveer een maand vertraging), en zij vertelden ons wat er gebeurde. Ze brachten ons het nieuws over de oorlog in Europa. Ik zeg 'geopend', omdat alle post was onderworpen aan militaire censuur: brieven werden gelezen en opnieuw verzegeld, en op de envelop stond dan het stempel GEOPEND DOOR DE CENSOR. Ik herinner me dat mijn vader en moeder en mijn oma deze verhalen hardop voorlezen; ze maakten beslist indruk. Zo vertelden ze bijvoorbeeld dat

een paar vrouwen in de stad die ze kenden 's ochtends naar Bricco Marmorito gingen, niet ver bij het station van Portacomaro vandaan, om te kijken of er militaire controleurs arriveerden. Hun echtgenoten waren niet in het leger gegaan, maar in Bricco gebleven om te werken; dat was uiteraard niet toegestaan. Als de vrouwen bij terugkomst iets roods droegen, renden de mannen weg om zich te verstoppen; witte kleding daarentegen gaf aan dat er geen patrouilles in het gebied waren en dat de mannen konden doorwerken.

Maar dat is slechts één voorbeeld, om een idee te geven van de manier waarop mensen in die jaren leefden. De doden! De verwoesting! De jongens die naar het front werden gestuurd om te sterven! Ook al is het meer dan tachtig jaar geleden, nooit mogen we de momenten vergeten die het leven van zo veel onschuldige gezinnen hebben verwoest. Oorlog vreet je vanbinnen op. Je ziet dat in de ogen van jonge kinderen: ze kennen geen vreugde meer in hun hart, alleen angst en tranen. Laten we aan die jongetjes en meisjes denken! Laten we denken aan al diegenen die nooit de geur van vrede hebben kunnen opsnuiven, die geboren zijn in een tijd van oorlog en die altijd met dat trauma zullen leven, die dat de rest van hun leven met zich zullen meedragen. Wat kunnen we voor hen doen? We moeten onszelf afvragen wat de weg naar vrede is, de manier om kleine kinderen een toekomst te geven.

Net als zij heb ook ik als kind een oorlog meegemaakt, maar ik had het geluk dat deze tragedie niet naar Argentinië kwam, afgezien van een paar zeeslagen. Een van de weinige dingen die ik me herinner, deels omdat mijn ouders me erover vertelden toen ik wat ouder was, is iets wat op mijn derde verjaardag gebeurde. Het was 17 december 1939 en we hoorden op de radio dat een zwaar beschadigd

Duits slagschip, de *Admiral Graf Spee*, bij de monding van de Río de la Plata door Britse schepen in het nauw was gedreven. De commandant, Hans Langsdorff, en zijn officieren negeerden Hitlers bevel om door te vechten en brachten het schip tot zinken. Samen met de bemanning gingen ze aan boord van schepen die naar Buenos Aires voeren, waar ze zich overgaven aan de autoriteiten. Een paar dagen later pleegde Langsdorff zelfmoord, gewikkeld in de vlag die de Duitse marine tijdens de Eerste Wereldoorlog gebruikte. De andere mannen werden in Argentinië geïnterneerd en naar de provincies Córdoba en Santa Fe gestuurd. Later heb ik de zoon van een van die soldaten ontmoet, een prima kerel, die trouwde en in Argentinië een gezin stichtte.

Zo leerde ik de tragedie van de oorlog kennen. Toen ik een jaar of tien was, kwam ik er ook mee in aanraking via films. Onze ouders namen ons mee naar de plaatselijke bioscoop om de films te kijken die na de oorlog uitkwamen. Ik heb ze allemaal gezien. Ik herinner me vooral Roberto Rossellini's *Roma, città aperta* (1945, *Rome, open stad*), met Anna Magnani en Aldo Fabrizi – een meesterwerk. Van hem zagen we ook *Paisà* (1946) en *Germania anno zero* (1948), evenals Vittorio De Sica's *I bambini ci guardano* (1944, 'Kinderogen'). Die films vormden ons geweten en hielpen ons de verwoestende effecten van dat conflict te begrijpen.

La strada (1954) van Federico Fellini is heel anders. Ik zag die film toen ik al wat ouder was en dat was misschien wel mijn meest favoriete film. Deze film heeft niets met de oorlog te maken, maar toch noem ik hem graag, omdat de regisseur marginale figuren, zoals Gelsomina, in de schijnwerpers zet en de kijker aanmoedigt om hun kostbare perspectief op de werkelijkheid vast te houden.

Om terug te komen op de dwaasheid van oorlog, waarachter

geen enkel ander strategisch plan zit dan slechts vernietiging: ze zet me aan het denken over de ambitie, machtshonger en hebzucht die tot conflicten leiden. Er zit niet alleen ideologie (geen geldige rechtvaardiging) achter, maar ook een verwrongen motivatie, want in zo'n tijd kijkt men niemand in de ogen – bejaarden, kinderen, moeders, vaders. De wreedheid van de Tweede Wereldoorlog was zelfs nog erger dan die van de Eerste Wereldoorlog. Mijn opa, Giovanni Bergoglio, maakte in die oorlog de gevechten aan de rivier de Piave mee en tijdens mijn bezoeken aan het huis van mijn opa en oma vertelde hij me een aantal gruwelijke verhalen. Zo veel doden, zo veel verwoeste huizen en zelfs kerken. Wat een tragedie! Hij zei dat hij en zijn medesoldaten aan het front zongen:

Generaal Cadorna schreef aan de koningin:

‘Als u Triëst wilt zien, stuur ik het u hierbij als ansichtkaart.’

Bom, bom, bom

rommelt het kanon ...

Als kind hoorde ik het verhaal van de oorlog ook van de vele migranten die naar Buenos Aires kwamen om te ontsnappen aan de nazi-invasie in hun land. Maar daar kom ik later op terug.

Jorge begrijpt het drama van het wereldwijde conflict nog niet: hij is nog maar drie. In zijn onschuld begrijpt hij het lijden van de vele gezinnen die moesten vluchten voor hun leven nog niet. Maar terwijl hij zijn dagen in het huis van zijn opa en oma doorbrengt en naar hun gesprekken in het Piëmontese dialect luistert, wordt hij zich er geleidelijk aan van bewust dat ook zij, hoewel om heel andere redenen, van ergens ver weg afkomstig zijn: Italië, van waaruit de weinige overgebleven

familieleden hun neven en nichten nieuws sturen over de aanhoudende oorlog.

Na een moeilijke periode van economische tegenspoed besloot Giovanni Bergoglio eind jaren twintig zich aan te sluiten bij zijn drie (van de zes) broers en zussen die al naar Argentinië waren geëmigreerd. Zijn vrouw Rosa en hun zoon Mario reisden met hem mee. Rosa had als naaister gewerkt en stond vooraan bij de Katholieke Actie. Mario was ongeveer twintig jaar oud, had een boekhouddiploma en werkte bij het filiaal van de Banca d'Italia in Asti. Eenmaal gevestigd in de provincie Entre Ríos, ten noorden van Buenos Aires, bouwden de Bergoglio's in de stad Paraná een succesvol vloerenbedrijf op. Door de recessie als gevolg van de beurskrach van 1929 vervloog hun droom van de Nieuwe Wereld echter al snel: het bedrijf moest in 1932 de deuren sluiten. Giovanni, Rosa en Mario, die ondertussen boekhouder van het familiebedrijf was geworden, moesten naar Buenos Aires verhuizen en opnieuw beginnen. Dankzij een kleine lening van tweeduizend peso's hadden ze een pakhuis kunnen kopen in de volkswijk Flores, waar ze eindelijk konden wortelen.

De kleine Jorge vraagt oma Rosa altijd om hem te vertellen over de lange trans-Atlantische overtocht met de Julius Caesar, die uit Genua vertrok en na twee weken, op 15 februari 1929, in Buenos Aires aankwam. Terwijl ze voor de deur van hun huis zitten, vertelt ze hem heel geduldig over hun aankomst in de Argentijnse hoofdstad, in kleding die ongeschikt was voor de zomer op het zuidelijk halfrond: ze had een jas aan met een kraag van vossenbont. In de voering had ze het spaargeld van het gezin genaaid.

Als Rosa in september 1939 het nieuws over het uitbreken van de oorlog hoort, moet ze denken aan haar familie, de familie Vassallo, die nog steeds in de Italiaanse regio Ligurië woont; ondertussen probeert

Giovanni in zijn winkel op alle mogelijke manieren contact te krijgen met zijn geliefden in Portacomaro. Op de achtergrond klinkt op de radio het bericht dat ook Frankrijk Duitsland de oorlog heeft verklaard, waarmee het zijn bondgenootschap met het Verenigd Koninkrijk bevestigt. Hoewel Italië nog steeds neutraal is – Benito Mussolini zal zich pas in juni 1940 aan Hitlers kant in de oorlog mengen – houden angst en zorgen hen in hun greep. Rosa is overdag druk met de zorg voor Jorge, maar praat ook urenlang met haar beste vrienden over haar vroegere leven in Italië, waarbij ze terugdenkt aan haar ouders en de zorgeloze dagen van haar jeugd. Binnen die Argentijnse muren lijkt nostalgie de boventoon te voeren. Haar kleinzoon zit er stil bij, als betoverd, en luistert naar zijn oma, die hij bewondert.

Oma Rosa en opa Giovanni en mijn vader werden door een wonder gered! Ik had je dit verhaal niet kunnen vertellen als een mislukte verkoop van onroerend goed hun plannen niet had verijdeld. Hun vertrek naar Argentinië was geboekt voor oktober 1927. Mijn opa zou het land van de familie in Bricco verkopen en met de opbrengst daarvan zouden ze gedrieën aan boord gaan van de *Princess Mafalda* in Genua. Dit was een groot lijnschip dat al vaak de Atlantische Oceaan was overgestoken, maar deze keer zonk het onderweg naar Buenos Aires voor de kust van Brazilië door een kapotte schroef. Meer dan driehonderd mensen kwamen om in deze grote tragedie. Gelukkig waren mijn opa en oma en mijn vader niet aan boord: hun land stond al enige tijd te koop, maar ze hadden er nog geen bod op gehad. Vanwege het ontbreken van de nodige financiële middelen moesten ze hun reis daarom, tot hun grote spijt, een paar dagen voor vertrek annuleren. Ze moesten wachten tot februari 1929 voordat ze aan boord konden gaan van

Francisco

Leven is het buitengewoon persoonlijke levensverhaal van paus Franciscus. Aan de hand van cruciale momenten sinds de Tweede Wereldoorlog, zoals de eerste maanlanding, de val van de Berlijnse Muur, de aanslag op de Twin Towers, de grote economische recessie van 2008 en de coronapandemie, reflecteert hij op de dramatische veranderingen die hemzelf en de wereld hebben getekend.

In zijn scherpe en liefdevolle observaties blikt deze pastor niet alleen terug, maar schrijft hij ook een geestelijk testament. Met de hem kenmerkende openhartigheid en compassie deelt paus Franciscus zijn inzichten over de uitdagingen die voor ons liggen: sociale ongelijkheid, klimaatverandering, internationale oorlog, atoomwapens, rassendiscriminatie en de strijd over allerlei sociale en culturele kwesties.

De Italiaanse journalist Fabio Marchese Ragona heeft deze autobiografie geschreven op basis van gesprekken met de paus. Hij geeft een intieme en diepgaande kijk op het leven en de gedachten van Franciscus.

Vertaling: Kees de Wildt

ISBN 978 90 435 4219 7 • NUR 686

